

DOI: 10.46340/ephd.2021.7.1.7

Yaroslav Tsetsyk, PhD in History

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2527-2155>

National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine

COVERAGE OF THE CELEBRATION OF THE 100TH ANNIVERSARY OF T. SHEVCHENKO'S BIRTH IN KYIV ON THE PAGES OF THE VOLYN PRESS

Ярослав Цецик, к. і. н.

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

ВИСВІТЛЕННЯ ВІДЗНАЧЕННЯ 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т. ШЕВЧЕНКА У КИЄВІ НА СТОРІНКАХ ВОЛИНСЬКОЇ ПРЕСИ

The celebration of the centenary of Taras Shevchenko's birth in Kyiv provoked a diametrically opposite reaction from representatives of various political structures. The position of the Russian imperial authorities on this issue was unequivocal: a ban on any events to honor the Ukrainian poet. The same position was taken by the Russian Orthodox Church. Authorities and the ROC were preparing in advance to oppose the commemoration of Taras Shevchenko. On the eve of his centenary, police and troops were called to Kyiv, and educational institutions of the Kyiv Educational District received circulars forbidding any events dedicated to the poet's anniversary. However, despite all the bans and a number of preventive measures by Ukrainophobes, crowded demonstrations took place in Kyiv, which the authorities tried to disperse by force. On February 25, 1914, in the old-fashioned way, studies in Kyiv ceased in all higher educational institutions, most of whose students took an active part in the demonstrations. In addition to students, their active participants were representatives of the intelligentsia. Many of them took risks, because they could be repressed for it.

In addition to the authorities, pro-Ukrainian residents of the city were actively opposed by representatives of Russian nationalist organizations, who opposed the commemoration of the poet. This exacerbated the situation in Kyiv.

The researched events are covered in detail on the pages of Volyn press publications, first of all those published in Zhytomyr. The authors of the publications mostly gave an extremely negative assessment of the events. This further complicated the interethnic relations in the polyethnic empire and clearly demonstrated the contempt of the imperial government for the Ukrainians. In a number of publications, the authors emphasized that most of the organizers of the events were not Ukrainians. A separate demand was made to punish the organizers and active participants in the celebration of the anniversary of Taras Shevchenko. Given the domestic political situation in Volyn, it can be stated that the vast majority of unknown authors shared the Black Hundred ideology, and some facts were interpreted by them in accordance with their political beliefs.

Keywords: Volyn, T. Shevchenko, demonstration, Russian nationalists, students, police.

Постановка наукової проблеми. Напередодні Першої світової війни Волинська губернія стала одним із ключових центрів чорносотенного руху в Російській імперії. Хоча діячі Союзу російського народу під час проведення пропагандистсько-агітаційної роботи використовували твори Кобзаря, вони водночас активно виступали проти відзначення сторіччя дня його народження. Незважаючи на протидію з боку органів імперської влади та російських націоналістів, у Києві 25 лютого 1914 р. відбулися широкомасштабні заходи, висвітлення яких на сторінках тогочасної преси було далеко неоднозначним, а учасників називали «ворогами держави».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча питання відзначення сторіччя від дня народження Т. Шевченка у Києві у 1914 р. неодноразово було об'єктом наукових досліджень, питання, пов'язані з відтворенням поставленої проблеми у волинській пресі, залишилися поза увагою вчених. У статті А. Юхимець з'ясовано висвітлення столітнього ювілею Т. Шевченка у газетах «Діло» і «Києвлянин» показано діаметрально протилежну позицію названих вище газет щодо подій у Києві¹. С. Д. Гелей висвітлив питання відзначення сторіччя від дня народження Т. Шевченка у Галичині².

Метою статті є на основі публікацій у волинській чорносотенній пресі та близьких до даного політичного угруповання видань проаналізувати реакцію російських націоналістів на відзначення сторіччя від дня народження Т. Шевченка у Києві та показати їх протидію проукраїнським заходам. Окрема увага приділена участі студентів та молоді у досліджуваних подіях.

Органи імперської влади спільно з Російською православною церквою (РПЦ) зробили усе можливе, щоб не дати можливості відзначити 100-літній ювілей Т. Шевченка. Так, голова Дубенського повітового відділення Волинської єпархіальної училищної ради І. Струтинський розіслав завідувачам церковнопарафіяльними школами повіту циркуляр, яким заборонялося вшановувати пам'ять Т. Шевченка. Згідно з рішеннями Волинської єпархіальної училищної ради від 30 січня 1914 р. архієпископ Волинський і Житомирський Антоній також заборонив будь-яке вшанування Т. Шевченка у церковних школах проведення врочистих «панахид й читань про нього». Свою позицію діячі РПЦ лицемірно обґрунтовували тим, що Кобзар відверто зневажав православну церкву, був учителем «розпусти», ворогом «самодержавства» і яскраво вираженим «проповідником сепаратизму»³.

Міністерство народної освіти Російської імперії прийняло рішення заборонити учням брати участь у шевченківських урочистостях, лише дозволили ознайомити їх з біографією та вибраними творами поета, дозволивши цензурою. Синод РПЦ заборонив професорам Київської духовної академії брати участь у святкуванні ювілею⁴.

Таким чином, ще напередодні сторічного ювілею Т. Шевченка органи імперської влади вжили низку заходів, метою яких було недопущення проведення широкомасштабних заходів з вшанування його пам'яті на українських землях у складі Російської імперії. Позиція РПЦ щодо Т. Шевченка диктувалася політичною активністю православного кліру, його роллю в організації та розвитку мережі чорносотенного руху.

Однак усі ці заходи з боку органів імперської влади не дали бажаного для них результату. І хоча на Волині й у ряді інших регіонів Правобережної України значних заходів з вшанування пам'яті поета не було проведено, у Києві в день сторіччя від дня народження Т. Шевченка відбулися демонстрації за участю молоді, насамперед студентів. Упродовж усього дня 25 лютого 1914 р. у різних частинах міста, здебільшого на вулицях Володимирській, Фундуклеївській, Прорізній і Хрещатику, постійно проходили демонстрації молоді, містян. Священники РПЦ відмовилися проводити панахиду по Шевченку у Володимирському соборі. Натомість демонстранти співали «Вічну пам'ять». Кінні загони поліції й козаків не встигали їх розганяти. Загалом було затримано понад 70 осіб⁵.

Пізніше волинська преса, аналізуючи ситуацію в Києві, констатувала, що з нагоди ювілею Т. Шевченка влада очікувала демонстрацій та виступів, тому у вищих навчальних закладах чергували посилені наряди поліції. Також викликали «солдатів і козаків», яких розмістили у дворах поліцейських дільниць в районі, де знаходилися вищі навчальні заклади. Але зранку на вулицях і в навчальних закладах не було жодних заворушень. У вітринах книжкових магазинів та крамниць канцелярських товарів було виставлено портрети Т. Шевченка, а українські магазини були зачинені. Близько 11-ї години у Київському комерційному інституті припинили заняття. Багаточисельна «група академістів намагалася цьому перешкодити, але потерпіла невдачу». Перша демонстрація відбулася біля Володимирського собору, 30-40 її учасників співали «Вічну пам'ять». Коли з'явилася поліція, демонстранти вийшли з собору й разом з натовпом, здебільшого студентами політехнічного

¹ Юхимець, А. (2014). Сторіччя від дня народження Тараса Шевченка: заборонене проте відзначене свято (за матеріалами періодичних видань). *Київ і кияни у соціокультурному просторі XIX-XXI століть: Шевченкознавчий дискурс. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 168-180.

² Гелей, С. Д. (2014). Тарас Шевченко і Галичина. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*, 12, 6-26.

³ Корреспонденции Дубно. К юбилею Т.Г. Шевченко (1914). *Наша Волинь*, 49, 3.

⁴ Наша Волинь (1914). *Хроника украинской жизни. К столетнему юбилею Шевченка*, 49, 3.

⁵ Наша Волинь (1914). *Юбилей Шевченки*, 54, 3.

та комерційного інститутів, під натиском поліції Гімназійною і Нестеровською вулицями рушили на Володимирську. Незабаром чисельність демонстрантів різко зросла, й вони попрямували до Софіївського собору з надією відслужити панахиду по Шевченку. Зростання чисельності демонстрантів автор статті пов'язував із теплою погодою у місті¹.

Попри наявність посилених нарядів поліції, кількість демонстрантів швидко зростала, а біля пам'ятника святій Ірині вони знову почали співати «Вічна пам'ять». Одночасно лунали вигуки «Хай живе автономна Україна!». Незважаючи на розгін та застосування насильства, демонстрації продовжувалися в інших місцях, а загони поліції не встигали розганяти демонстрантів, які співали «українські гімни і пісні». Найбільша демонстрація відбулася біля Золотоворітського скверу. Близько 2-ї години дня демонстрації досягли кульмінаційного моменту. Для їх розгону викликали два піхотних полки у повній бойовій готовності з кулеметами. Розсіюваний поліцією натовп збирався знову, при цьому кількість демонстрантів зростала. Біля готелю «Франсуа» поліція, яка до того часу розганяла натовп нагайками, оголила шаблі².

Близько 2-ї години дня на місце проведення демонстрації прибув київський губернатор Суковкін у супроводі чиновників своєї канцелярії і пройшовся по Володимирській і Фундуклеївській до Хрещатика. Одночасно з ним з'явився відомий діяч київських «орлят» Голубев з групою своїх прибічників і намагався організувати контрдемонстрацію. Чорносотенна демонстрація повторювалася ще на розі Хрещатика й Прорізної і на Думській площі. Витіснені звідти чорносотенці, співаючи «Спаси, Господи», рушили до пам'ятника Хмельницькому, а звідти, після промови Голубева до міського театру. Надвечір демонстрації припинилися, а посилені наряди поліції повернулися до місця постійної служби. Впродовж дня заарештували 76 осіб, у тому числі 2-х студентів комерційного інституту за «розповсюдження листівок». Ввечері відбулося засідання товариства «Двуглавый Орел»³.

Отже, як свідчить аналіз статті, автор, висвітлюючи перебіг подій у Києві, обмежувався констатуванням фактів, але стверджував, що силові структури готувалися до протидії демонстрантам. Намагання провести контрдемонстрацію російськими націоналістами ще раз підтвердило їхню нетерпимість до всього українського, а їхня поява одночасно з київським губернатором свідчить, що це організовувалося силовими структурами. Окремо акцентувалася увага, що того ж дня було проведено засідання російської націоналістичної організації «Двуглавый Орел» на якому цілком ймовірно засудили демонстрантів, які вшановували Т. Шевченка.

В іншій статті, опублікованій у газеті «Вольнская земля», стверджувалося, що 25 лютого 1914 р. на вулицях Києва з ранку перебували посилені наряди кінної та пішої поліції та стражників, а всі жіночі та чоловічі вищі навчальні заклади брали участь у страйку. Лише в університеті святого Володимира було проведено кілька лекцій для небагатьох студентів. У політехнічному інституті вивісили червоний прапор з надписом «Слава самостійній Україні». Біля Володимирського собору зібрався тисячний натовп переважно студентів та курсисток. Демонстранти були і біля пам'ятника Б. Хмельницькому⁴. Співаючи «Вічна пам'ять», вони рушили на Хрещатик. Військові разом з козаками розігнали частину демонстрантів. Перед Київською міською думою підняли червоний прапор з написом «Слава самостійній Україні», але учасники демонстрації його «вирвали та побили прапороносця». Біля австрійського консульства демонстранти зупинилися та вигукували «Хай живе Австрія! Геть Росію!»⁵. Козаки, застосувавши силові методи, розігнали їх. Дана «зрадницька демонстрація викликала загальне обурення» серед жителів міста. Австрійське консульство взяли під охорону військові. Серед учасників демонстрації було «не менше половини жидів», а керував ними «студент-жид, який верхи роз'їжджав по місту та віддавав розпорядження»⁶.

Таким чином, близьке до чорносотенців періодичне видання подало дещо іншу картину вшанування 100-річчя від дня народження Т. Шевченка у Києві. Воно стверджувало, що демонстранти біля австрійського консульства вигукували обурливі для імперії вигуки, а серед демонстрантів було не менше половини євреїв. Автор у своїй статті подав сфальсифіковану інформацію про перебіг подій. Окремо варто відзначити, що, враховуючи відсоткові норми для євреїв

¹ Наша Вольнь (1914). *Демонстрации в Киве*, 57, 3.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Вольнская земля (1914). *100-летие со дня рождения Шевченка*, 45, 1.

⁵ Там само.

⁶ Там само.

при їх прийомі на навчання до вищих навчальних закладів Російської імперії, їх не могло бути стільки серед студентів-демонстрантів.

У газеті «Вольнская земля» з цього приводу писалося, що «Обурлива сцена біля австрійського консульства викликала палкий протест всього російського Києва» та призвела до «патріотичних демонстрацій». З одного боку, студенти з «Двуглавого Орла», з – іншого просте населення, інтелігенція зі співом «Спаси, Господи», «Боже, Царя бережи» направилися до австрійського консульства, але не були допущені поліцією та військами. Так сталося, що головною подією «шевченківського дня виявився не Шевченко, а австрійське консульство». Українці та євреї, розпочавши з вічної пам'яті, швидко перейшли до співу революційних пісень¹.

В іншій публікації стверджувалося, що 25 лютого 1914 р. студенти-українці в університеті «з рукава» пропонували підписуватися під протестом у зв'язку з «забороною вшановувати батька Т. Шевченка». Вони зібрали 83 підписи, з яких «явно жидівських налічувалося 36». Таким чином, анкета, яку заповнювали самі «мазепинці», показала їх повне безсилля².

У Києві розповсюджували прокламації «до українського народу» з закликом «всім до одного» стати на боротьбу з Росією, яка їх «поневолила». Їх розкидали вулицями міста, вкидали у «ящики для листів і газет». Т. Шевченка у них називали «рятівником Малоросії», який «чесно боровся з ненависними москалями». Листівки були написані українською та російською мовами³.

У Київському політехнічному інституті також розповсюджували листівки «української соціал-демократичної партії» з закликом до страйку у вищих навчальних закладах Києва на знак протесту проти заборони «публічно відзначати ювілей Шевченка»⁴.

Отже, в іншій статті анонімний автор стверджував, що представники українських політичних партій намагалися використати проведення демонстрацій у Києві у власних цілях. Хоча, як свідчить аналіз наведених вище подій викладені факти викликають сумніви, особливо щодо кількості підписів під протестом про заборону відзначати стрічний ювілей Т. Шевченка та етнічної приналежності студентів, які їх підписали.

В іншій публікації констатовалося, що як відповідь на «мазепинські демонстрації» у Києві у день сторіччя з дня народження Т. Шевченка, київське товариство молоді «Двуглавый Орел» 25 лютого 1914 р. провело урочисте засідання, присвячене «пам'яті малоросійських борців за воз'єднання Малоросії з Росією», та надіслало імператору вірнопідданську телеграму, відповідь на яку отримали 27 лютого. У ній, зокрема, йшлося: «Передайте Київському патріотичному товариству молоді «Двуглавый Орел» Мою сердечну вдячність за виражені мені через надихаючі їх почуття відданості» Микола II»⁵.

Водночас чорносотенці акцентували увагу на тому, що органи влади заперечували факт проведення «зрадницької демонстрації перед австрійським консульством» у Києві, а місцева адміністрація не бачила й не чула зрадницьких вигуків «Геть Росію! Хай живе Австрія!», незважаючи на те, що прізвища її учасників було опубліковано. Факт «проведення жидами публічної австрофільської й русофобської зрадницької демонстрації, можливо навіть під керівництвом швабських агентів» настільки «сконфузив владу», що їй було соромно зізнатися у своїй недієздатності. Вважали, що необхідно «повісити жиди», який гарцював на коні й керував демонстрацією. Завтра подібна демонстрація за «швабські червінці» могла призвести до отримання дипломатичних чи інших дивідендів Австро-Угорщиною. Враховуючи ту обставину, що частину демонстрантів затримала поліція, чорносотенці вимагали суворо покарати «зрадників», з чим і звернулися до уряду⁶.

Таким чином, ці статті у чорносотенній пресі відверто фальсифікували перебіг подій у Києві. З іншого боку, звідки провінційні волинські журналісти мали змогу володіти інформацією про перебіг цих подій, про чисельність демонстрантів та інші деталі? Це свідчить лише про одне: чорносотенці на сторінках своїх пресових органів намагалися вкотре звинуватити українців та євреїв у дестабілізації ситуації у державі. При цьому слід враховувати той факт, що на сторінках саме чорносотенної волинської преси на початку ХХ ст. регулярно друкувалися «достовірні дані» про українців, поляків, євреїв та німецьких і чеських аграрних колоністів.

¹ Вольнская земля (1914). *Київ*, 45, 1.

² Вольнская земля (1914). *Мазепинці. В киевском университете*, 45, 1-2.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Вольнская земля (1914). *В противовес мазепинцам*, 47, 1.

⁶ Почаевский листок (1914). *Мазепинские празднества*, 10, 13-14.

Після наведених вище подій у Києві відбулося засідання особливої комісії, яка розглянула питання про притягнення до відповідальності 101 затриманого за «безчинства у пам'ять Шевченка». Згідно з розпорядженням київського губернатора 6 осіб звільнили, 5-х заарештували на 3 місяці, 23-х на 1,5 місяця, 19 на 1 місяць, 47 на 2 тижні, і 4-м зараховано проведення під арештом 3-х діб. На 3 місяці заарештували Левицького, Корквашвілі, Бостенджанць та Геллера¹.

Напередодні відзначення сторіччя від дня народження Т. Шевченка Головна рада Всеросійського союзу російських робітників направила міністру внутрішніх справ Російської імперії телеграму, в якій просили не «допустити встановлення пам'ятника Шевченку у Києві», адже місто було колискою православ'я, а поет «блюзнірськи» ставився до нього й «розбещував» моральні підвалини народу².

Ще напередодні досліджуваних подій чорносотенці неодноразово порушували питання про заборону діяльності українських і польських просвітницьких та наукових організацій, вимагали закриття всіх без винятку українських і польських газет та журналів, насамперед українських. Навесні 1914 р. це питання в черговий раз порушили на засіданні Київської ради при губернському відділі Союзу російського народу. Але домагання чорносотенців не дали для них бажаного результату³. Офіційна заборона російським урядом віддати шану українському поету збурила українську громадськість і спровокувала гостре протистояння її з владою, а всі зусилля імперської влади не досягли бажаного результату⁴.

Натомість у Львові, що був у складі Австро-Угорської імперії, під час відзначення 100-річчя від дня народження Т. Шевченка 27 червня 1914 р. відбулася велелюдна маніфестація за участю українських громадських і культурно-освітніх організацій, і жодних сутичок з силовими структурами не було⁵.

Таким чином, на сторінках своїх пресових органів чорносотенці не приховували свого намагання добитися від уряду заборони діяльності всіх українських і польських товариств, окремо ставилося питання й про закриття їхніх пресових органів. Офіційна позиція російської влади щодо відзначення ювілею Т. Шевченка збурила українське суспільство й сприяла ускладненню міжнародних взаємовідносин. Натомість у Галичині українці мали змогу легально без супротиву з боку влади віддати шану Кобзарю.

Отже, на сторінках волинської преси наприкінці лютого – на початку березня 1914 р. висвітлювався перебіг подій у Києві під час відзначення 100-річчя від дня народження Т. Шевченка. Варто відзначити, що більшість статей були тенденційними, а в окремих фактологічні дані фальсифікувалися. Однак їх аналіз свідчить, що описані події нікого не залишили байдужим. При цьому позиція чорносотенців була цілком прогнозована, адже, перебуваючи на засадах непорушності Російської імперії та самодержавства, вони вкрай негативно ставилися до всього, що суперечило їх ідеології, а своїх опонентів часто звинувачували в тому, чого ті не робили.

References:

1. Volyinskaya zemlya (1914) [Volyn land (1914)]. *100-letie so dnya rojdeniya Shevchenka* [100th anniversary of the birth of Shevchenko], 45, 1. [in Russian].
2. Helei, S. D. (2014). Taras Shevchenko i Halychyna [Taras Shevchenko and Galicia]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriiia-humanitarni nauky* [Bulletin of the Lviv Commercial Academy. Series-humanities], 12, 6-26. [in Ukrainian].
3. Nasha Volyin (1914). [Our Volyn (1914)]. *Hronika ukrainskoy jizni. K stoletnemu yubileyu Shevchenka* [Chronicle of Ukrainian life. To the centenary of Shevchenko], 49, 3. [in Russian].
4. Nasha Volyin (1914) [Our Volyn (1914)]. *Hronika ukrainskoy jizni. Mechtyi soyuznikov* [Chronicle of Ukrainian life. Allied dreams], 65, 3. [in Russian].
5. Nasha Volyin (1914) [Our Volyn (1914)]. *Demonstratsii v Kieve* [Demonstrations in Kiev], 57, 3. [in Russian].

¹ Почаевский листок (1914). *К Мазепинским безобразиям*, 10, 14.

² Вольнская земля (1914). *Рабочие против постановки памятника Шевченко в Кieve Председательствовал Цитович*, 30, 3.

³ Наша Вольнь (1914). *Хроника украинской жизни. Мечты союзников*, 65, 3.

⁴ Юхимець, А. (2014). Сторіччя від дня народження Тараса Шевченка: заборонене проте відзначене свято (за матеріалами періодичних видань). *Київ і кияни у соціокультурному просторі ХІХ – ХХІ століть: Шевченкознавчий дискурс. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 179.

⁵ Гелей, С. Д. (2014). Тарас Шевченко і Галичина. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*, 12, 18-19.

6. Pochaevskiy listok (1914) [Pochaev paper (1914)]. *K mazepinskim bezobraziyam* [To Mazepa outrages], 10, 14. [in Russian].
7. Volyinskaya zemlya (1914) [Volyn land (1914)]. *Kiev*, 45, 1. [in Russian].
8. Nasha Volyin (1914) [Our Volyn (1914)]. *Korrespondentsii. Dubno. K yubileyu T.G. Shevchenko* [Correspondence. Dubno. To the anniversary of T.G. Shevchenko], 49, 3. [in Russian].
9. Volyinskaya zemlya (1914) [Volyn land (1914)]. *Mazepintsyi V kievskom universitete* [Mazepa at Kiev University], 45, 1-2. [in Russian].
10. Pochaevskiy listok (1914) [Pochaev paper (1914)]. *Mazepinskie prazdnestva* [Mazepa festivities], 10, 13-14. [in Russian].
11. Volyinskaya zemlya (1914) [Volyn land (1914)]. *Rabochie protiv postanovki pamyatnika Shevchenko v Kieve Predsedatelstvoval Tsitovich* [Workers against the erection of the monument to Shevchenko in Kiev Chaired by Tsitovich], 30, 3. [in Russian].
12. Volyinskaya zemlya (1914) [Volyn land (1914)]. *V protivoves mazepintsam* [In contrast to the Mazepians], 47, 1. [in Russian].
13. Yukhymets, A. (2014). *Storichchia vid dnia narodzhennia Tarasa Shevchenka: zaboronene prote vidznachene sviato (za materialamy periodychnykh vydan)* [Taras Shevchenko's centenary: however, the holiday is forbidden (according to periodicals)]. *Kyiv i kyiany u sotsiokulturnomu prostori XIX -XXI stolit: Shevchenkoznavchyi diskurs. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Kyiv and Kyivans in the Sociocultural Space of the XIX-XXI Centuries: Shevchenko Discourse. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference], 168-180. [in Ukrainian].
14. Nasha Volyin (1914) [Our Volyn (1914)]. *Yuvilej Shevchenki* [Anniversary of Shevchenko], 54, 3. [in Russian].